

ВІДГУК

офіційного опонента

заступника директора з наукової роботи та інноваційного розвитку

Інституту агроекології і природокористування НААН,

доктора економічних наук, старшого дослідника

ВИСОЧАНСЬКОЇ Марії Ярославівни

на дисертаційне дослідження **ЧМІЛЬ Алли Сергіївни**

на тему: **«Розвиток ринку продукції бджільництва України**

в умовах глобальних викликів»,

подане до захисту на здобуття ступеня доктора філософії

за спеціальністю 051 «Економіка»

з галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»

Актуальність теми дисертаційного дослідження

Україна є однією з найпотужніших бджільницьких держав світу, завдяки вигідному географічному положенню, яке робить доцільним експорто-орієнтований розвиток галузі. В Україні саме приватний сектор виробництва сільськогосподарської продукції перебрав на себе всі соціальні функції та є запорукою подальшого економічного зростання галузі бджільництва. На відміну від великих сільськогосподарських виробників, діяльність яких зосереджена на отриманні максимального прибутку. Враховуючи досвід багатьох країн світу, де прибуток бджільництва від запилення складає 90 % від усіх прибутків, необхідно розробити і впровадити механізм відрахувань із галузі рослинництва на розвиток галузі бджільництва за рахунок прибутку, отриманого від підвищення врожайності ентомофільних сільськогосподарських культур, завдяки їх запиленню бджолами. Такі відрахування до галузі бджільництва стимулюватимуть її розвиток, що, в свою чергу, буде запорукою подальшого підвищення врожайності ентомофільних сільськогосподарських культур та рівня рентабельності галузі рослинництва. Адже експортний потенціал галузі використовується лише незначною мірою. Тому важливо освоювати нові ринки, експортуючи головним чином не сировину, а товари з підвищеним рівнем обробки, тобто продукцію переробної та харчової промисловості. Також необхідно відмітити, що існує деструктивний вплив факторів макросередовища, який зумовлює обмежену місткість вітчизняного

ринку продукції бджільництва та стримує експортоорієнтований вектор розвитку галузі. Така особливість структури бджільництва призводить до складнощів у точному обліку кількості виробників, обсягу виробництва меду та визначенні джерел його походження. Ця проблематика вимагає комплексного підходу для вирішення питань ефективного контролю, систематизації та моніторингу процесів виробництва й постачання меду.

Виходячи з вищесказаного дисертація Чміль Алли Сергіївни на тему: **«Розвиток ринку продукції бджільництва України в умовах глобальних викликів»** виконана на актуальну наукову тематику та вирішує питання теоретико-методичних, практичних підходів щодо розвитку ринку продукції бджільництва України в умовах глобальних викликів.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і пропозицій дисертації

Ознайомлення зі змістом та матеріалами представленої дисертації, опублікованими науковими працями дозволило офіційному опоненту виокремити основні положення, висновки і пропозиції, які сформульовані авторкою дисертації самостійно, характеризуються науковою новизною і відображають особистий теоретико-методичний внесок здобувачки щодо концептуальних засад розвитку ринку продукції бджільництва на основі прогнозування основних параметрів формування попиту і пропозиції для забезпечення його конкурентоспроможності на внутрішньому та зовнішньому сегментах світового ринку.

При проведенні дисертаційного дослідження використано законодавчі та нормативні акти України, аналітичні матеріали Міністерства економіки України, Міністерства аграрної політики та продовольства України, Державної служби статистики України, офіційні звіти й аналітичні публікації провідних міжнародних економічних організацій, зокрема Продовольчої та сільсько-господарської організації ООН (ФАО), національних програм бджільництва Європейського Союзу; звіти статистичної служби Європейського Союзу, наукові праці вітчизняних і зарубіжних вчених, результати досліджень і власні розрахунки авторки.

Авторкою дисертації отримано і винесено на захист вагомі результати щодо подальшого розвитку теоретичних, методичних та практичних положень, які визначають розвиток ринку продукції бджільництва України в умовах глобальних викликів. Аналіз змісту дисертації дозволяє встановити і засвідчити наукову новизну таких результатів:

✓ ступінь і характер новизни основних результатів дисертаційного дослідження, які полягають у розробленні методичного підходу до формування й обґрунтування економічних наслідків та результатів впливу застосування окремих інструментів державної підтримки розвитку галузі бджільництва на обсяги виробництва, а також внутрішнє споживання та формування експортного потенціалу продукції бджільництва в Україні за ймовірними сценаріями («Базовий», «COVID-19» та «Державна підтримка») на період до 2030 року з використанням економетричної моделі часткової рівноваги AGMEMOD (с. 135–159; 160–178);

✓ серед пунктів наукової новизни дисертаційного дослідження А. С. Чміль слід виділити науково-методичні підходи щодо аналізу розвитку ринку продукції бджільництва, які передбачають врахування цінової еластичності пропозиції, що залежить від цін світового ринку, вартості ресурсів і сприятимуть товаровиробникам зменшити економічні втрати від впливу цінової волатильності, попередити можливі проблеми зі збутом своєї продукції підвищивши рівень її конкурентоспроможності та експортний потенціал продукції бджільництва в умовах поглибленої і всеосяжної зони вільної торгівлі (ПВЗВТ) між Україною та Європейським Союзом (с. 70–73; 109–123);

✓ авторкою проаналізовано функціонування ринку продукції бджільництва та встановлено, що актуальними проблемами, які потребують вирішення є не тільки пошук нових ринків збуту, але й розв'язання існуючих проблем та завдань щодо розвитку галузі бджільництва в Україні. Насамперед, це є дрібнотоварне виробництво, незначна кількість каналів збуту продукції бджільництва, недостатнє впровадження нових маркетингових розробок та досягнень у технологічних аспектах ведення галузі бджільництва (с. 66–78; 110–123);

✓ заслуговує уваги запропоновані пропозиції щодо удосконалення державної підтримки галузі бджільництва, які спрямовані на нарощування обсягів виробництва якісної, безпечної й конкурентоспроможної продукції бджільництва згідно стандартів і вимог Європейського Союзу, формування її експортного потенціалу для забезпечення продовольчої безпеки, збільшення валютної виручки та підвищення якості життя населення (с. 66–79);

✓ практичну цінність даного дисертаційного дослідження є сформовані концептуальні засади розвитку ринку продукції бджільництва, які визначають основні принципи, що лежать в основі сталого та успішного розвитку даної галузі, забезпечуючи баланс між екологічними, соціальними та економічними аспектами. Визначено, що для ефективного розвитку бджільництва також надзвичайно важливо проводити детальну сегментацію на різні цільові ринкові категорії. Цей підхід не вимагає значних інвестицій, має невеликі ризики, легко адаптується до змін попиту та вподобань споживачів, є прибутковим та не має значної конкуренції (с. 120–136);

✓ слід відмітити авторські новації, де автором розроблено дерево стратегічних цілей розвитку вітчизняного ринку продукції бджільництва в Україні (рис. 3.1, с. 132), які сприятимуть розширенню площ пасік та збільшенню кількості бджільниць, підвищенню якості та безпеки продукції бджільництва, а також розвиток маркетингу щодо просування продукції бджільництва.

В цілому отримані А. С. Чміль нові наукові результати у сукупності дали змогу досягти мети та вирішити завдання дослідження і у підсумку сформувавши пропозиції щодо удосконалення основних напрямів розвитку експорту продукції бджільництва з України на традиційних і нових сегментах світового ринку.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами

Дисертаційне дослідження А. С. Чміль підтверджується тим, що вона виконувалася в рамках науково-дослідних робіт Національного університету біоресурсів і природокористування України, а саме темою: «Прогнозування розвитку ринку зернових нішевих культур в умовах викликів і загроз

продовольчій безпеці України (з використанням економетричної моделі часткової рівноваги AGMEMOD» (номер державної реєстрації 0123U102156) та «Прогнозування біоекономічного потенціалу сільського господарства в умовах ризиків кліматичних змін» (номер державної реєстрації 0115U003458), у межах якої здобувачкою обґрунтовано заходи, що спрямовані на підвищення ефективності функціонування та розвитку ринку продукції бджільництва України, нарощування її експортного, виробничого потенціалу та конкурентоспроможності, яка є основою забезпечення економічної ефективності функціонування галузі, та її впливу на національну економіку в цілому.

Практичне значення та впровадження результатів дослідження

Серед наукових результатів, що отримані в процесі підготовки дисертації, практичною спрямованістю відзначаються результати, які стосуються науково-методичних підходів до моделювання та прогнозування розвитку галузі бджільництва зокрема, з використанням економетричної моделі часткової рівноваги AGMEMOD, методичний інструментарій прогнозування розвитку ринку продукції бджільництва було використано в роботі Німецько-українського агрополітичного діалогу.

Наукові здобутки А. С. Чміль використовуються в Національному університеті біоресурсів і природокористування України при викладанні дисципліни «Аграрна політика» у процесі підготовки здобувачів вищої освіти ОС Магістр зі спеціальності 051 «Економіка» та 072 «Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок», де авторкою запропоновано методичні підходи щодо створення, моделювання та прогнозування нового сектору аграрного ринку.

Повнота викладення основних наукових результатів

в опублікованих працях

Отримані у дисертаційному дослідженні результати опубліковані в 14 наукових працях, з яких стаття у науковому виданні, включеному до міжнародних наукометричних баз даних Scopus та/або Web of Science Core Collection, 5 статей у наукових фахових виданнях України, 2 статті

у наукових виданнях інших держав, 3 тези наукових доповідей, 2 аналітичних звіти, методичні рекомендації.

Результати дисертації А. С. Чміль пройшли апробацію у доповідях і виступах на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях й оприлюднені у відкритому доступі. Вимоги МОН України щодо необхідної кількості статей у фахових і міжнародних виданнях дотримані.

Відсутність (наявність) порушення академічної доброчесності

У дисертації та наукових публікаціях А. С. Чміль порушень академічної доброчесності не виявлено. Робота не містить ознак академічного плагіату, фальсифікації, фабрикації чи інших порушень, які могли б поставити під сумнів самостійний характер виконання здобувачкою представленої наукової роботи. Це дає змогу зробити висновок про дотримання вимог академічної доброчесності.

Дискусійні положення та зауваження щодо роботи

Позитивно оцінюючи високий науковий рівень підготовки дисертації, необхідно звернути увагу на окремі недоліки та дискусійні положення представленого дослідження:

1. У першому розділі дисертаційного дослідження необхідно було б детальніше та ширше розкрити думку вітчизняних авторів щодо регулювання галузі бджільництва, вирішення проблем її розвитку, а також функціонування ринку органічної продукції бджільництва.

2. У підрозділ 1.3 «Методичні підходи до моделювання та прогнозування ринків аграрної продукції» (с. 49–62), авторка детально розкриває графічне моделювання ринків аграрної продукції, але доречно було б навести методичні підходи, за допомогою яких буде побудовано прогнозні моделі розвитку ринку продукції бджільництва.

3. Робота, на наш погляд, у підрозділі 2.1 «Стан, тенденції та механізм регулювання ринку продукції бджільництва в Україні», певною мірою перевантажена інформаційним матеріалом, доречно було більш детально навести сучасний стан розвитку галузі бджільництва України.

4. У підрозділі 2.3 «Організаційно-економічні засади виробництва меду в Україні» доцільно було б деталізувати організаційні засади щодо врегулювання можливості розвитку ринку продукції бджільництва, а також де авторка розглядає витрати на виробництво меду, ми вважаємо, що доцільно було б розкрити дану інформацію і для виробництва органічного меду та зробити порівняльний аналіз по регіонах України.

5. У дисертації на с. 121 в табл. 2.18 авторкою висвітлено інформацію щодо рівня рентабельності виробництва меду натурального в підприємствах у 2017–2020 роках. Вважаємо, що варто було б детальніше розкрити причини такої низької рентабельності (збитковості) та запропонувати шляхи її підвищення.

6. У розділі 2, підрозділі 2.2 «Аналіз світового ринку продукції бджільництва», авторкою детально розглянуто саме світовий ринок меду, недостатньо приділено увагу іншим видам продукції бджільництва. Проте, на нашу думку, детальніший аналіз інших видів продукції бджільництва на світовому ринку зробив би цей розділ дисертації більш комплексним та підвищив би загальну цінність роботи.

7. Дисертаційне дослідження більше б виграло, якщо б висновки, більшою мірою, мали і аналітичну основу.

8. У тексті роботи зустрічаються редакційні погрішності та неточності.

Проте, викладені зауваження істотно не впливають на здобутки роботи, які є новими, актуальними, обґрунтованими та носять переважно дискусійний характер.

Загальний висновок

Дисертаційне дослідження Чміль Алли Сергіївни на тему: «Розвиток ринку продукції бджільництва України в умовах глобальних викликів», що подана на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 051 «Економіка», є завершеною, самостійно підготовленою кваліфікаційною науковою працею, в якій отримано нові науково обґрунтовані та практично цінні результати, що вирішують важливе наукове завдання. Актуальність обраної теми дисертації, ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків

і рекомендацій, новизна та повнота викладу в опублікованих наукових працях повністю відповідають вимогам Міністерства освіти і науки України. Зміст дисертації відповідає темі дослідження та спеціальності 051 «Економіка» з галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки».

Оцінюючи отримані в дисертації науково-обґрунтовані результати, їх експериментальну перевірку та прикладне впровадження, вважаю, що дисертація Чміль Алли Сергіївни відповідає вимогам до дисертацій на здобуття ступеня доктора філософії, а саме вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 (із змінами, внесеними згідно з постановами Кабінету Міністрів України № 341 від 21.03.2022 р. та № 502 від 19.05.2023 р.), а її автор заслуговує на присудження ступеня доктора філософії в галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» за спеціальністю 051 «Економіка».

Офіційний опонент:

Заступник директора з наукової роботи
та інноваційного розвитку
Інституту агроекології і
природокористування НААН,
доктор економічних наук,
старший дослідник

Марія ВИСОЧАНСЬКА

Підпис Марії Височанської засвідчую
вчений секретар
Інституту агроекології і
природокористування НААН, к.с.-г.н.

Світлана МАЗУР